

Jakub Sławik

Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, Polska

j.slawik@chat.edu.pl

ORCID: 0000-0001-7867-7714

Pismo Święte w teologii Marcina Lutra i luteranizmie*

The Holy Scripture in the Theology of Martin Luther and in Lutheranism

ABSTRACT: The aim of this article is to present the understanding of Scripture in Martin Luther's theology and in Lutheranism. The first part outlines how Luther viewed Scripture and explained its central significance in Christian life. The second part is devoted to the issue of biblical inspiration from a Lutheran perspective, starting from an exegesis of the classic New Testament texts: 2 Tim 3:14–17; 2 Pet 1:19–21 and Rom 15:4. The third part critiques the claim of the inerrancy of Scripture, which plays a significant role in Roman Catholic theology and fundamentalist evangelical currents. The article demonstrates that the central significance for understanding the role of Scripture lies in its impact on the human person through the Holy Spirit. Inspiration takes place in the recipient, the reader, when the Holy Spirit awakens faith within him/her. Thus, the Lutheran doctrine of Scripture boils down to (existential) hermeneutics. From the Lutheran perspective the thesis of the inerrancy of Scripture proves to be theologically inappropriate. The Lutheran approach to Scripture is dialectical in nature: Scripture is a sovereign authority, yet at the same time it is subject to criticism based on a Christological criterion. Critics of the *sola scriptura* mistakenly regard it as a formal criterion, whereas it is a material rule referring to what is proclaimed and what draws people to Christ.

KEY WORDS: Martin Luther, Lutheranism, Holy Scripture, *sola scriptura*, the Word of God, inspiration, the inerrancy of Scripture, the recipient of the Word of God, biblical hermeneutics

* Artykuł stanowi rozszerzoną wersję wystąpienia wygłoszonego w czasie sympozjum „Doktryna Pisma Świętego” (druga z konferencji cyklicznych: Anima Theologiae – Theologia Animae), które odbyło się 22 V 2025 roku na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu.

ABSTRAKT: Celem artykułu jest przedstawienie rozumienia Pisma Świętego w teologii Marcina Lutra i w luteranizmie. W pierwszej części zreferowano, jak Luter ujmował Pismo Święte i wyjaśniał jego centralne znaczenie w życiu chrześcijańskim. Drugą część poświęcono zagadnieniu natchnienia biblijnego w perspektywie luteranńskiej, wychodząc od egzegezy klasycznych tekstów nowotestamentowych: 2 Tm 3,14–17; 2 P 1,19–21 oraz Rz 15,4. W trzeciej części poddano krytyce twierdzenie o nieomyślności Pisma Świętego, odgrywające istotną rolę w teologii rzymskokatolickiej oraz ewangelikalnych nurtach fundamentalistycznych. Artykuł pokazuje, że dla rozumienia roli Pisma decydujące jest jego oddziaływanie na człowieka przez Ducha Bożego. Natchnienie dokonuje się w odbiorcy, czytelniku, gdy Duch Święty budzi w nim wiarę. Tym samym luteranńska nauka o Piśmie sprowadza się do hermeneutyki (egzystencjalnej). Z luteranńskiego punktu widzenia teza o nieomyślności Pisma okazuje się teologicznie chybiona. Luteranńskie podejście do Pisma Świętego ma charakter dialektyczny: Pismo Święte jest suwerennym autorytetem, a jednocześnie podlega krytyce na podstawie kryterium chrystologicznego. Krytycy *sola scriptura* mylnie biorą ją za kryterium formalne, podczas gdy jest regułą rzeczową, odnoszącą się do tego, co głosi i przyciąga do Chrystusa.

SŁOWA KLUCZOWE: Marcin Luter, luteranizm, Pismo Święte, *sola scriptura*, słowo Boże, natchnienie, nieomyślność Pisma, odbiorca słowa Bożego, hermeneutyka biblijna

Wprowadzenie

Kościół protestancki¹ nie mają żadnego urzędu regulującego prawowierzną doktrynę czy jej interpretację, co siłą rzeczy dotyczy również Pisma Świętego². Większość Kościołów protestanckich odwołuje się w mniejszym lub większym stopniu do reformacji, a wśród głównych postaci reformacji najwięcej uwagi Pismu Świętemu i jego znaczeniu poświęcił Marcin Luter, naznaczając

¹ O różnorodności protestantyzmu (w Polsce) można się przekonać, sięgając do: Główny Urząd Statystyczny, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021 / Religious denominations in Poland 2019–2021* (Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2022), 107–215.

² Zob. krótkie omówienie historii rozumienia roli Pisma w Ernstpeter Maurer, „Inspiration,” in *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (WiBiLex)* (Deutsche Bibelgesellschaft, 2009), <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/21838/>, 13–19. W miejsce takiego urzędu wstępuje społeczność interpretująca: wszyscy wierzący wykładają Pismo wspólnie w zaufaniu pokładanym w prowadzeniu Ducha Świętego (zob. Michael Coors and Frederike van Oorschot, “Schrift,” in *Onlinelexikon Systematische Theologie [SysLex]*, <https://doi.org/10.15496/publikation-105143>). Nie jest to możliwe bez dyskusji i sporów, ale prowadzonych we wzajemnej miłości. Kościoły protestanckie spoza nurtu tzw. Kościołów historycznych (tj. luteranckiego, reformowanego czy metodystycznego) mocniej podkreślają rolę jednostki interpretującej Pismo (zob. Coors and van Oorschot, “Schrift”).

reformacyjne rozumienie Biblii³. Luteranizm wprost odwołuje się do dziedzictwa Marcina Lutra i jego współpracowników, co oczywiście nie oznacza, że nie było ono różnie interpretowane. Nie istnieje jeden Kościół luteński, lecz wiele Kościołów luteńskich, które są samodzielnymi organizacjami na terytorium danego państwa. Większość z nich jest zrzeszona w Światowej Federacji Luteńskiej (ŚFL; The Lutheran World Federation). Dlatego w niniejszym opracowaniu wielokrotnie odwołano się do wspólnego stanowiska ŚFL⁴ z 2016 roku dotyczącego roli i rozumienia Pisma Świętego – „*Na początku było Słowo*” (J 1,1): *Biblia w życiu luteńskiej wspólnoty* – ukazującego wewnątrzluteński konsens w pojmowaniu Pisma Świętego.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zasadniczych elementów luteńskiego, odwołującego się do samego Marcina Lutra, rozumienia Pisma Świętego, roli i znaczenia Biblii oraz ściśle z nimi związanego zagadnienia natchnienia Biblii⁵. Interpretacja natchnienia uwypukli ujęcie Pisma Świętego w teologii luteńskiej, a także doprowadzi do krytyki tezy o nieomyślności Pisma Świętego⁶.

Prezentacja pojmowania Pisma Świętego przez Marcina Lutra opiera się na najważniejszych, standardowych i współczesnych omówieniach jego teologii⁷. Odwołano się również do kilku najnowszych, syntetycznych opracowań oraz

³ Według Coors and van Oorschot, „Schrift”, wkład Jana Kalwina czy Ulricha Zwingliego w tym zakresie był skromniejszy.

⁴ Do luteranizmu przynajmniej się również Kościoły teologicznie mocno odbiegające od głównego nurtu luteranizmu i nieprzynależące do ŚFL, np. Kościół Luteński Synodu Missouri (Lutheran Church – Missouri Synod).

⁵ Jak ważną rolę dla badań nad Biblią odgrywa kwestia natchnienia, uzmysławia Sławomir Zatwardnicki, „Natchnienie, prawda i zbawienie w ujęciu Henryka Witczyka,” *Verbum Vitae* 40, no. 1 (2022): 264, przyp. 1, 265–66, <https://doi.org/10.31743/vv.13578>, czy Waldemar Linke, „Co po dokumencie «Natchnienie i prawda Pisma Świętego»?” *Biblica et Patristica Thoruniensia* 16, no. 3 (2023): 241–73, <https://doi.org/10.12775/BPTh.2023.014>.

⁶ Zachętą do tego były głosy pojawiające się w trakcie wspomnianej konferencji. Natomiast życzeniem organizatorów konferencji było, by nie zajmować się hermeneutyką biblijną, która została jedynie zasygnalizowana. Dlatego też skoncentrowano się na tym, jakie znaczenie ma Biblia w luteranizmie, i szerzej zajęto się zagadnieniem inspiracji (ono również zmierza ku hermeneutyce).

⁷ Hans-Martin Barth, *Die Theologie Martin Luthers: Eine kritische Würdigung* (Gütersloher Verlagshaus, 2009); Oswald Bayer, *Martin Luthers Theologie: Eine Vergegenwärtigung* (Mohr Siebeck, 2003); a także Albrecht Beutel, „Wort Gottes,” in *Luther Handbuch*, ed. Albrecht Beutel. 2nd ed. (Mohr Siebeck, 2010), 362–71, zaprezentowanych już w Jakub Sławik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luteńska,” *Collectanea Theologica* 85, no. 3 (2015): 9–31, <https://doi.org/10.21697/ct.2015.85.3.02>, i Jakub Sławik, „Hermeneutyka biblijna Marcina Lutra: sens dosłowny a interpretacja chrystologiczna na przykładzie Iz 52,13–53,12,” *Rocznik Teologiczny* 59, no. 4 (2017): 687–712.

wspomnianego dokumentu Światowej Federacji Luterńskiej⁸. W poruszanych tu zagadnieniach istnieje zasadnicza zgodność co do rozumienia stanowiska Lutra⁹. Punktem wyjścia do przedstawienia luterńskiej nauki o natchnieniu Pisma jest z kolei współczesna interpretacja trzech kluczowych tekstów nowotestamentowych, uwzględniająca tło starotestamentowe i odwołująca się do mojego wcześniejszego artykułu (z uzupełnieniami i skróceniem części egzegetycznej)¹⁰. Na zakończenie odniesiono się krytycznie do tezy o nieomyślności Pisma, obecnej w refleksji rzymskokatolickiej¹¹ oraz w nurtach fundamentalistycznych w teologiach protestanckich.

1. Pismo Święte w teologii Marcina Lutra – współczesna interpretacja¹²

Biblia, Pismo Święte zajmuje centralne miejsce w luteranizmie i w protestantyzmie w ogóle. W Piśmie znajduje się wszystko, co jest potrzebne do zbawienia – zasada wystarczalności Pisma¹³. Jest ono początkiem i źródłem (*principium*) wiary. Bóg *przemawia* przez Pismo za sprawą swego Ducha, obdarzając człowieka wiarą – zasada skuteczności Pisma¹⁴. Dlatego dla Marcina Lutra centralną kategorią teologiczną było nie tyle Pismo, ile *słowo*. Bóg objawił się w słowie,

⁸ The Lutheran World Federation, „*Na początku było Słowo*” (J 1,1): *Biblia w życiu luterńskiej wspólnoty. Dokument studyjny dotyczący luterńskiej hermeneutyki*, trans. Monika Mendroch (Wydawnictwo Warty, 2016) – dokument ten powstał z okazji 500-lecia reformacji, które skłoniło do wspólnego zajęcia się centralnym dla luteranizmu znaczeniem Pisma Świętego i hermeneutyki Marcina Lutra (7–12).

⁹ Nie wyklucza to, a wręcz umożliwia wiele różnych kontekstualnych interpretacji tekstów biblijnych – aspekt ten mocno uwypuklono w: The Lutheran World Federation, „*Na początku było Słowo*” (J 1,1), 32–33.

¹⁰ Ślawik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterńska”. W analizie tekstów biblijnych podstawą metodologiczną jest metoda historyczno-krytyczna, ale przedstawiono ją w formie podsumowującej.

¹¹ Zob. przede wszystkim Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (1965), nr 11 (dalej: DV).

¹² Znacząca część tego rozdziału opiera się na dwóch moich artykułach: Ślawik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterńska” i Ślawik, „Hermeneutyka biblijna Marcina Lutra”; niektóre zdania zostały przejęte dosłownie lub nieomal dosłownie, ale nie oznaczam ich cudzysłowem, by nie mnożyć przypisów.

¹³ Zob. Ślawik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterńska,” 16; The Lutheran World Federation, „*Na początku było Słowo*” (J 1,1), 19.

¹⁴ Co do tego zgadzali się ze sobą wszyscy XVI-wieczni reformatorzy. Zob. Ślawik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterńska,” 28.

a samo objawienie było możliwe jedynie przez słowo. Boże słowo Luter rozumiał jako miejsce i istotę pełnej Bożej obecności. Bóg działa wyłącznie przez słowo, jest *Deus loquens*.

Można przy tym wyróżnić cztery postacie słowa Bożego. Po pierwsze, stwórcze słowo Boga. Słowem Bóg stworzył świat, który stał się swoistymi *dicta Dei*. Dzięki temu stworzenie jest swego rodzaju księgą natury, drugą obok Biblii Bożą księgą, która jednak może zostać odczytana dopiero przez wiarę czy w wierze. Nieprzerwane istnienie świata, jego zachowanie, oznacza, że Bóg nie skończył z mówieniem siódmego dnia, ale wciąż przemawia. Po drugie, i dla rozważanej tu kwestii najważniejsze, słowo Pisma Świętego. Wiara nie może się obejść bez tego najwyższego autorytetu, co znalazło wyraz w później sformułowanej zasadzie *sola scriptura*, tylko Pismo. Po trzecie, inkarnowany logos (zob. J 1), słowo Boże w osobie Jezusa Chrystusa. Po czwarte, zwiastowane słowo. Od samego początku Bóg dawał się poznać w ludzkim słowie, głoszonym słowie, a w najbardziej doskonały sposób w słowach Jezusa. Nie tyle są to różne słowa, ile odmienne aspekty słowa Bożego – we wszystkich czterech postaciach mamy do czynienia z tym samym Bożym słowem¹⁵.

Całe Pismo było interpretowane przez Lutra konsekwentnie chrystologicznie. *Sola scriptura* – tylko Pismo¹⁶ – *nie jest zasadą formalną*, tj. nie oznacza, że każdy fragment Biblii ma abstrakcyjny autorytet, stając się niejako automatycznie rozstrzygającą normą. Jest natomiast zasadą treściową (rzeczową), zgodnie z którą Pismo samo narzuca swoją interpretację, której podstawową regułą jest *was Christum treibet* („co propaguje Chrystusa”, „co skłania do Chrystusa”)¹⁷, tj. to, co służy głoszeniu Chrystusa i Jego łaski, przekazywaniu ludziom Bożej, zbawiennej łaski w Chrystusie. Normatywność Pisma jest nieodłącznie związana z jego chrystologiczną treścią, a nie z formalnym statusem. Pismo ma absolutne pierwszeństwo, jest najwyższą miarą, ale pod warunkiem że samo jest swoim interpretatorem¹⁸. Jest suwerennym czy samouwierzytelniającym się

¹⁵ Zob. Sławik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterkańska,” 15–16, i przywołany tam Beutel, „Wort Gottes,” 362–70.

¹⁶ Choć podsumowania nauki reformacyjnej w postaci sformułowań: „tylko Pismo”, „tylko łaska” (*sola gratia*), „tylko wiara” (*sola fide*) i „tylko Chrystus” (*solus Christus*) – pochodzą z późniejszych czasów, to i w Pismach Lutra czytamy: „solam Scripturam regnare [...] volo” (*Assertio omnium articulorum* [Martin Luther Lateinisch-Deutsche Studienausgabe I, 84,1–2] – za: Coors and van Oorschot, „Schrift”).

¹⁷ W The Lutheran World Federation, „Na początku było Słowo” (J 1,1), 19, 23, i dalsze, tłumaczone jako „co niesie/zwiastuje Chrystusa”.

¹⁸ D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe [Weimarer Ausgabe], vol. 7 (Hermann Böhlau Nachfolger, 2001), 97,19–29 (dalej: WA VII), i Bayer, *Martin Luthers Theologie*, 67–68.

autorytetem, samo rozstrzyga o swoim autorytecie¹⁹. Jezus nie tylko wiedział, jak najlepiej mówić o Bogu, lecz także sam przemawiał jako Bóg. Przemawiał przy tym na dwa sposoby: w Bożej mocy lub jako człowiek w ludzkiej bezsilności. Słowo Boże w swej istocie jest wezwaniem, a jego źródłem jest Pismo. W Biblii zostało spisane słowo Boże. Najważniejsze jest ostatecznie słowo Boże w ustnym zwiastowaniu, przepowiadaniu, gdyż dzięki niemu może być z wiarą przyjęte przez człowieka. Reguła reformacyjna powinna raczej brzmieć *solum verbum* – tylko słowo, a nie *sola scriptura*²⁰. Zatem słowo Boże w żaden sposób nie jest identyczne z Pismem Świętym²¹. Spisanie słowa w Biblii było czymś w rodzaju konieczności, co bynajmniej nie oznacza, że Luter nie cenił spisanego Pisma. Wręcz przeciwnie! Pismo jest źródłem ustnego zwiastowania, nie istnieje bowiem żadna inna droga do wiary jak tylko przez Pismo, literę²². Spisania słowa nie należy pojmować jako legalistycznej kodyfikacji, chrześcijaństwo nie jest po prostu religią księgi. Pismo Święte nie tworzy zamkniętego systemu wymagającego bezwarunkowego podporządkowania, lecz otwiera przed czytelnikiem niczym nieograniczoną przestrzeń, świat tekstu z jego bogactwem, różnicami i dysonansami²³. Co więcej, komunikacja pomiędzy Bogiem a człowiekiem staje się możliwa dopiero dzięki odmienności, obcości Pisma. Pismo, litera służy zatem Duchowi i wierze.

Mamy więc do czynienia ze wzajemną zależnością pomiędzy *ożywiającym Duchem a utrwaloną literą* (por. 2 Kor 3,6)²⁴. Słowo Boże działa przez Pismo, przy czym słowo jest podmiotem działania, a słuchacze jego przedmiotami. Słowo to może docierać do człowieka jako zakon – prawo grożące śmiercią,

¹⁹ Zob. The Lutheran World Federation, „*Na początku było Słowo*” (J 1,1), 11.

²⁰ Co zostało uwzględnione we własnej prezentacji polskiego luteranizmu – zob. „Zasady reformacyjne,” Historia Reformacji, accessed June 22, 2026, <http://historiareformacji.pl/2016/11/22/news-3/>. Rolę słowa Bożego szerzej omówiono w Jerzy Sojka, „Słowo zwiastowane w teologii Marcina Lutra i późniejszym luteranizmie,” in Billy Graham „*Ewangelizator w rozdartym świecie*”: Studium ekumeniczne, ed. Adam Palion (Wydawnictwo Emmanuel, 2015), 49–74.

²¹ Zob. Sławik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterńska,” 16, i przywołany tam Barth, *Die Theologie Martin Luthers*, 146.

²² Zob. też Bogusław Milerski, „Teologia słowa i zasada autorytetu Pisma: Ujęcie luterńskie,” in *Księgi święte a słowo Boże*, ed. Łukasz Kamykowski and Zdzisław Kijas (Wydawnictwo Naukowe PAT, 2005), 100.

²³ Zob. Sławik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterńska,” 17, i przywołany tam Bayer, *Martin Luthers Theologie*, 72–73; ponadto The Lutheran World Federation, „*Na początku było Słowo*” (J 1,1), 32–34.

²⁴ Nie można tego wiersza odczytywać jako odrzucenia „literę”, gdyż obdarzona jest ona chwałą (2 Kor 3,7), a prawo staje się zabójczą literą z powodu ludzkiego grzechu (Rz 7,10–14) – zob. Maurer, „Inspiration,” 9–10.

lub jako ewangelia – obietnica życia. Dialektyka prawa (zakonu) i ewangelii obejmuje całe Pismo Święte, ale prawdziwym Bożym słowem jest niemal wyłącznie ewangelia, słowo, które obdarza człowieka zbawiającą Bożą łaską i życiem. Ewangelia zaś nie jest w istocie tym, co zostało zapisane w księgach za pomocą liter, lecz ustnym kazaniem i żywym słowem. Dlatego kazanie jest zdarzeniem zbawczym. Nie ma innej drogi do życia i zbawienia jak tylko przez słowo, zwiastowane słowo. Luter pojmował słowo performatywnie, przez słowo Bóg kreuje rzeczywistość²⁵.

Luter wielokrotnie zgłaszał gotowość zmiany swego zdania, jeśli zostałby pouczony na podstawie Biblii i – co ważne – rozumowych argumentów²⁶. Jednocześnie nie uznawał żadnych innych autorytetów interpretacyjnych, w tym tradycji, papieża i soborów, gdyż Biblia jest interpretatorką samej siebie (*sui ipsius interpretes*), a to oznacza, że musi być rozumiana w ramach całości jej przekazu, którego sercem jest *was Christum treibet*²⁷.

Luter był przekonany o wewnętrznej jasności Pisma, przy czym problemy z jego rozumieniem miały charakter filologiczny, a nie rzeczowy. Trzeba jednak zaznaczyć, że nie był to osąd egzegetyczny. Jasność Pisma wynika bowiem z chrystocentrycznego i soteriologicznego rozumienia Pisma – jasność odnosi się do tego, co *Christum treibet* – oraz ze zbawczego działania przez Ducha. Jasność nie jest po prostu dana, lecz rodzi się w obcowaniu z Pismem, ze zgody na to, by Pismo wzięło człowieka w posiadanie²⁸.

Rozróżnienie spisane go Pisma (liter) i żywego słowa Bożego (ducha) pociąga za sobą istotne konsekwencje. Z jednej strony Pismo Święte cieszy się bezwzględny m autorytetem. Co więcej, samo jest gwarantem własnego autorytetu²⁹. Ma przewagę nad interpretującym, gdyż tekst sam wyznacza swój sens. To nie odbiorca wyklada tekst, lecz tekst interpretuje odbiorcę.

²⁵ Zob. Slawik, "Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterkańska," 17, i przywołany tam Barth, *Die Theologie Martin Luthers*, 148–49; Slawik, "Hermeneutyka biblijna Marcina Lutra," 690.

²⁶ Aspekt racjonalności w odbiorze Pisma odgrywa zasadniczą rolę – zob. Coors and van Oorschot, "Schrift" czy Maurer, "Inspiration," 1.

²⁷ Zob. WA VII, 384; Slawik, "Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterkańska," 16; Bayer, *Martin Luthers Theologie*, 62–63; The Lutheran World Federation, "Na początku było Słowo" (J 1,1), 21–22.

²⁸ Luter ponadto rozróżniał wewnętrzną i zewnętrzną jasność Pisma. Wewnętrzna polega na tym, że słowo Pisma ocala człowieka, a zewnętrzna na tym, że pomimo niejasności jest jako całość zrozumiałe – zob. Slawik, "Hermeneutyka biblijna Marcina Lutra," 692, i przywołane tam Barth, *Die Theologie Martin Luthers*, 158–59; Bayer, *Martin Luthers Theologie*, 76–77; też Maurer, "Inspiration," 17.

²⁹ Zob. The Lutheran World Federation, "Na początku było Słowo" (J 1,1), 19.

Autorytet ten zakłada krytykę – samokrytykę człowieka, który odkrywa siebie „zapisanego w Piśmie”. I nie chodzi jedynie o pojedynczego wierzącego, ale również o społeczność usprawiedliwionych grzeszników, o Kościół. Autorytet Pisma Świętego polega ostatecznie na tym, że budzi czy wyzwala wiarę. Jest więc weryfikowany nie przez sztukę wykładu, lecz egzystencjalnie, w ludzkim życiu. Temu autorytetowi podporządkowane są wszystkie instancje, z tradycją, Kościołem i papieżem włącznie³⁰. Postulat urzędu nauczycielskiego papieża Luter uważał za stawianie siebie ponad autorytetem Pisma.

Z drugiej strony Pismo podlega krytyce, i to ze względu na Jezusa Chrystusa (*was Christum treibet*). Luter bez najmniejszych oporów krytykował Biblię, a jednocześnie miał do niej nieograniczone zaufanie. Ujął to wyraźnie w przedmowie do Listów Jakuba i Judy (w 1522 roku), które oceniał bardzo krytycznie³¹.

Wszystkie prawe księgi święte zgadzają się w tym, że wspólnie zwiastują i składają do Chrystusa. Jest to jednocześnie właściwa miara oceny wszystkich ksiąg: przyjrzeć się, czy składają do Chrystusa (*Christum treibet*), czy też nie, gdyż całe Pismo poświadcza Chrystusa (Rz 3[,21]), a święty Paweł nie chciał wiedzieć niczego innego poza Chrystusem (1 Kor 2[,2]). To, co nie uczy o Chrystusie, nie jest apostołskie, nawet jeśli uczyliby tego święty Piotr i święty Paweł. Natomiast to, co uczy o Chrystusie, jest apostołskie, nawet jeśli czyniliby to Judasz, Annasz, Piłat i Herod³².

Jeśli przeciwnicy rozgrywają Pismo przeciwko Chrystusowi, to my rozgrywamy Chrystusa przeciwko Pismu³³.

Autorytet Pisma nie jest formalny, lecz rzeczowy. Ponieważ miarą jest to, co składają do Chrystusa (*was Christum treibet*), autorytet Pisma i jego krytyka zbiegają się, stając się jednym, nadrzędnym kryterium dla całej nauki i życia Kościoła. Można by więc opisać tę relację jako dialektyczną.

³⁰ Zob. też Milerski, „Teologia słowa i zasada autorytetu Pisma,” 103–105.

³¹ Zob. Sławik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterkańska,” 18, i przywołane tam Barth, *Die Theologie Martin Luthers*, 149; Bayer, *Martin Luthers Theologie*, 63–65.

³² Cytat za Bayer, *Martin Luthers Theologie*, 74; tłumaczenie za Sławik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterkańska,” 18.

³³ Cytat za Barth, *Die Theologie Martin Luthers*, 155; tłumaczenie za Sławik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterkańska,” 19.

Ponadto Pismo jest potrzebne, gdyż chroni przed zafałszowaniem nauki, służy do kontrolowania słów kaznodziei i umożliwia medytację³⁴. Stanowi podstawę ekklezjalnego samokrytycyzmu.

2. Interpretacja 2 Tm 3,14–17; 2 P 1,19–21 i Rz 15,4 oraz luterzańskie rozumienie natchnienia Pisma Świętego

Samo pojęcie inspiracji czy natchnienia wskazuje na działanie Ducha (*in-spiratio*), zarówno w odniesieniu do powstania, jak i oddziaływania tekstów³⁵. Zasadnicze znaczenie mają trzy teksty nowotestamentowe: 2 Tm 3,14–17 (*locus classicus* dla nauki o inspiracji)³⁶; 2 P 1,19–21 oraz Rz 15,4³⁷.

2 Tm 3,14-17: Ty zaś trwaj w tym, czego się nauczyłeś i co przyjąłeś jako godne wiary, wiedząc, od kogo się nauczyłeś i że od dzieciństwa święte pisma znasz, które mogą uczynić cię mądrym ku zbawieniu przez wiarę w Chrystusa Jezusa. Każde (całe) pismo przez Boga ożywione (*theopneustos*) jest również użyteczne do nauki, do napominania, do naprawiania błędów, do wychowania (ćwiczenia) w sprawiedliwości, aby przygotowany był Boży człowiek, do każdego czynu dobrego wyposażony.

Kontekstem tego fragmentu jest problematyka fałszywej nauki (2,14–3,9). Wiara Tymoteusza ma podwójne umocowanie: opiera się na osobach, od których się jej nauczył (w. 14b.15a), oraz na pismach (w. 15b), dzięki którym ma udział w zbawieniu przez wiarę w Chrystusa. Święte pisma (każde) to z pewnością księgi starotestamentowe. W w. 16 stoją dwa pasywne przymiotniki: pierwszy to przydawka przymiotnikowa (*theopneustos*), a drugi to orzecznik (*ōfelimos*). *Theopneustos* wiąże się bezpośrednio z pismami, które są „natchnione” – za łacińskim przekładem Wulgaty: *divinitus inspirata*. W Nowym Testamencie i literaturze hellenistycznego judaizmu *theopneustos* to *hapaxlegomenon*. Pojawia się natomiast w Księgach sybilińskich, gdzie określa ludzi obdarzonych przez bóstwo

³⁴ Zob. Sławik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterńska,” 16.

³⁵ Zob. Maurer, „Inspiration,” 1.

³⁶ Według Maurer, „Inspiration,” 1, to jedyny tekst mówiący wprost o inspiracji.

³⁷ 2 Tm 3,14–17 i 2 P 1,19–21 szczegółowo omawiałem w Sławik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterńska,” 19–27.

życiem³⁸. Ożywienie pism jest ściśle powiązane, na co wskazuje drugi przymiotnik, z ich użytecznością, skutecznością. Służą one do właściwego nauczania (*didaskalia*), które obejmuje zarówno prawdziwą naukę, jak i wynikające z niej prawe postępowanie, do napominania i naprawiania, czyli korygowania w obu wymiarach – fałszywej nauki i niewłaściwego postępowania, do kształtowania czy wychowywania (*paideia*), tj. procesu nauczania i wychowywania, którego ostatecznym celem jest sprawiedliwość (*dikaioynē*), obejmująca harmonijne życie w zborze, społeczności i z Bogiem. Sprawiedliwość jest więc tożsama z szeroko rozumianym zbawieniem. Nacisk kładziony jest na skuteczność pism, a nie na ich „inspirację”. Pisma są nierozdzielnie związane z działaniem Bożego Ducha, ale nie w odniesieniu do ich powstania, lecz oddziaływania³⁹. Nie inaczej ma się sprawa z oddziaływaniem Bożego słowa prorockiego w Starym Testamencie: Iz 55,8–11; Ez 37,1–10(14) czy 1 Krl 8,20.56; 2 Krl 10,10⁴⁰.

2 P 1,19–21: A mamy wiarygodne prorockie słowo, którego się trzymając, dobrze uczynicie, jak lampy świecącej w ciemnym miejscu, aż dzień nie zaświta i gwiazda poranna nie wejdzie w serca waszych. To wpierw powinniście wiedzieć, że żadne proroctwo Pisma nie jest [przeznaczone] do dowolnego wykładu, bo nigdy z woli człowieka nie przychodziło proroctwo, lecz przez Ducha świętego prowadzeni wypowiadali je Boży ludzie.

Kontekstem tych słów jest obrona wiary w paruzję i związany z nią sąd ostateczny (1,16–21). Proroctwem, do którego się autor odwołał, mogły być Iz 65,17 (por. 2 P 3,13), Ps 90,4 (por. 2 P 3,8), ale i inne tradycje spoza Starego Testamentu (2 P 2,4–8.15–16). Zwrot „każde proroctwo Pisma” zdaje się raczej wskazywać na liczne starotestamentowe wykazy winy i groźby sądu Bożego (por. 2 P 2,1nn).

³⁸ W Starym Testamencie Boży duch jest m.in. ożywiający czy darzącą życiem siłą (zob. Rainer Albertz and Claus Westermann, „*ruah*,” in *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, ed. Ernst Jenni and Claus Westermann, vol. 2 [Chr. Kaiser Verlag/Theologischer Verlag, 1984], 734–38). Bardzo rzadki w literaturze greckiej *theopneustos* oznacza też tworzenie z entuzjazmem lub boską inspirację we śnie czy marzeniu.

³⁹ Zob. też Bayer, *Martin Luthers Theologie*, 68–70: według Lutra Pismo zostało napisane dla naszego zbawienia, stanowi *auctoritas causativa*; James Barr, *Holy Scripture: Canon, Authority, Criticism* (The Westminster Press, 1983), 29.

⁴⁰ Zob. Hans-Jürgen Hermisson, *Deuterjesaja*. 3. Teilband: *Jesaja 49,14–55,13*, *Biblischer Kommentar Altes Testament* 11/3 (Neukirchener, 2017), 629–34, 651–53; Karl-Friedrich Pohlmann, *Die Propheten Hesekiel/Ezechiel: Kapitel 20–48*, *Das Alte Testament Deutsch* 22,2 (Vandenhoeck & Ruprecht, 2001), 498; Jörg Jeremias, *Theologie des Alten Testaments, Grundrisse zum Alten Testament: Das Alte Testament Deutsch, Ergänzungsreihe* 6 (Vandenhoeck & Ruprecht, 2015), 355–58, oraz Maurer, „Inspiration,” 3–5.

Przymiotnik *idia* (*fem.*) znaczy zarówno „samowolna”, jak i „indywidualna” czy „ezoteryczna”, „elitarna”. Z bezpośredniego kontekstu wynika, że autor ma na myśli interpretację przeciwników zaprzeczających paruzji. Uzasadnienie zostało sformułowane negatywnie („nie z woli człowieka”) i pozytywnie („przez Ducha” i „Boży ludzie”), podkreślając boskie pochodzenie proroctwa (por. też Mk 12,36: „Sam Dawid rzekł w Duchu Świętym”; Dz 28,25; Ef 3,5; Hbr 1,1; 3,7 itp.). Użyty czasownik *ferō* ma bardzo ogólne znaczenie, które nie pozwala na dookreślenie natury „bycia niesionym, prowadzonym” przez Ducha. Stary Testament poświadcza, że prorocy i mężowie Boży występowali nie z własnej woli czy inicjatywy, lecz przymuszeni przez Boga (np. Wj 3; Am 3,3–8). Starotestamentowy profetyzm był w różny sposób legitymizowany: formułami posłańca („tak rzekł JHWH”, np. Am 5,4 i „wyrocznia JHWH”, np. Am 4,5); opowiadaniem o powołaniu (Iz 6; Jr 1; por. Am 7,1–8; 8,1–2), do których można zaliczyć też powołanie Mojżesza (Wj 3) czy Jozuego (Joz 1,1–9); wizjami i interpretacjami (Dn 7nn); odwołaniem do ducha Bożego (Iz 61,1 – motyw, który jest przywoływany sporadycznie)⁴¹ oraz relacjami o przekazaniu prawa Bożego Mojżeszowi (Wj 32,16 i 34,1.28). Autor Listu przekonuje zatem o boskim pochodzeniu proroctwa i pism starotestamentowych, które stoi w opozycji do ludzkiej woli, ale w żaden sposób nie precyzuje, na czym miałyby polegać prowadzenie przemawiających przez Ducha.

Rz 15,4: Cokolwiek wcześniej napisano, dla naszego pouczenia napisano, abyśmy przez wytrwałość i przez obietnicę pism nadzieję mieli.

Apostoł Paweł odnosi się do całości pism Starego Testamentu („cokolwiek”), które zostały napisane dla naszego pouczenia (*didaskalia*, obejmująca zarówno prawdziwą naukę, jak i wynikające z niej prawe postępowanie)⁴². Posłużył się tu pojęciami z 2 Kor 1,3–7, gdzie wobec doznawanego ucisku podkreślał wagę wytrwałości wynikającej z obietnicy (*paraklēsis*)⁴³, prowadzącej do zbawczej

⁴¹ Być może wynika to z faktu, że na ducha i doświadczenia ekstatyczne powoływali się prorocy „urzędowi” (dworscy). Większą rolę duch odgrywa dopiero u Ezechiela i w powygnaniowych tekstach prorockich, w tym redakcyjnych rozszerzeniach, ale niekoniecznie w odniesieniu do inspiracji prorockiej – zob. Albertz and Westermann, „*rûah*,” 746–49.

⁴² Do tego fragmentu zob. Michael Wolter, *Der Brief an die Römer. Teilband 2: Röm 9–16*, Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament 6/2 (Neukirchener/Patmos, 2019), 398–401.

⁴³ Otto Schmitz, „*paraklēsis, parakaleō, paraklētos*,” in *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, ed. Gerhard Kittel and Gerhard Friedrich, vol. 5 (Kohlhammer, 1967), 774, i Wolter, *Der Brief an die Römer*, 249, przyp. 15.

nadziei (por. 1 Tes 4,13: „pozostali, którzy nie mają nadziei”). Do tego właśnie potrzebne są pisma. Ponownie zasadnicze znaczenie ma oddziaływanie pism, które przez pouczenie i obietnicę rodzi wytrwałość w przeciwnościach, a przez nią – udział w zbawieniu.

W Nowym Testamencie nie twierdzi się więc, że sam tekst jako taki jest natchniony⁴⁴, gdyż natchnienie ma charakter dynamiczny, realizuje się w oddziaływaniu słowa biblijnego – dzięki działaniu Bożego Ducha. W centrum zainteresowania stoi zbawcza łaska Boga w Chrystusie, która za sprawą działania Ducha Świętego skutecznie dociera do człowieka i go ogarnia. Pismo staje się słowem Bożym przez działanie Ducha Świętego w człowieku i w Kościele⁴⁵. Natchnienie dokonuje się więc w odbiorcy⁴⁶, a nie w autorze. Odbiorca nie jest jednak samowolnym podmiotem, lecz daje się pochwycić przez obietnicę (ewangeliję) Pisma⁴⁷. Pismo jest kategorią soteriologiczną czy estetyczno-recepcyjną, a nie fundamentalnoteologiczną⁴⁸.

W luteranizmie (czy w ogóle w protestantyzmie nurtów wywodzących się z XVI-wiecznej reformacji) nie próbuje się bliżej opisać działania Boga wobec ludzkich autorów Pisma, a nacisk kładzie się na zbawcze Boże słowo, które – powtórzmy – nie jest tożsame z Biblią. Pismo jest medium komunikacji Boga z ludźmi: Bóg jako Duch Święty komunikuje się z ludźmi przez formę słowa pisanego⁴⁹. W takim razie centralną rolę odgrywa interpretacja Pisma. Można by wręcz powiedzieć, że rozstrzygająca jest nie taka czy inna nauka⁵⁰ o Piśmie,

⁴⁴ Zob. Maurer, „Inspiration,” 12. The Lutheran World Federation, *„Na początku było Słowo”* (J 1,1), 23, zaznacza nieodpowiedniość nauki o tzw. inspiracji werbalnej Pisma.

⁴⁵ Zob. Ślawik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterska,” 28–29.

⁴⁶ Maurer, „Inspiration,” 17: natchnienie Pisma Świętego jest nierozzerwalnie związane z natchnieniem jego interpretatorów. Potencjał takiego rozumienia natchnienia Pisma Świętego – nazwanego „natchnieniem czytelnym czy interpretacyjnym” – dla teologii rzymskokatolickiej dostrzegł też ostatnio Linke, „Co po dokumencie «Natchnienie i prawda Pisma Świętego»?” 265 (zob. też rozważania dotyczące koncepcji Geralda O’Collinsa – 262, czy Denisa Farkasfalvy’ego – 263).

⁴⁷ The Lutheran World Federation, *„Na początku było Słowo”* (J 1,1), 22–23, podkreśla rolę etosu czytania Pisma.

⁴⁸ Zob. też Coors and van Oorschot, „Schrift” – autorzy ci ponadto podkreślają, że znaczenie Pisma w teologii jest zapośredniczone i wynika z soteriologicznego znaczenia Pisma w praktyce chrześcijańskiej wiary.

⁴⁹ Zob. Coors and van Oorschot, „Schrift”.

⁵⁰ Nie problematyzuję tu samego określenia „doktryna” czy „nauka”, ale nieprzypadkowo Maurer, „Inspiration”, umieszcza to słowo w cudzysłowie.

lecz hermeneutyka⁵¹. To, czym Pismo jest dla nas, wynika z jego egzystencjalnej interpretacji.

3. Nieomyślność Pisma Świętego?

W głównym nurcie luteranizmu nie spotyka się, co zrozumiałe, refleksji dotyczącej „nieomyślności” czy „bezbłędności” Pisma Świętego⁵². Inaczej ma się sprawa ze wspomnianym wyżej Luteraniskim Kościołem Synodu Missouri, który wyklucza jakiegokolwiek błąd teologiczny czy faktograficzny w Biblii, postulując inspirację werbalną⁵³. Teza o nieomyślności Pisma jest przedmiotem dyskusji w różnych protestanckich nurtach fundamentalistycznych⁵⁴ oraz w rzymskim katolicyzmie. U podstaw współczesnej refleksji teologów i teologów rzymskokatolickich legła treść *Dei verbum*⁵⁵ (powtórzona w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*⁵⁶). DV 11 łączy afirmację prawdziwości Pisma Świętego ze stwierdzeniem, że prawda ta jest wprost związana z ekonomią objawienia i zbawienia. Soteriologiczna – można by powiedzieć: literalna – interpretacja DV 11, według której nieomyślność Biblii

⁵¹ Zob. The Lutheran World Federation, „Na początku było Słowo” (J 1,1), 18.

⁵² Terminy te są stosowane przeważnie zamiennie. W języku angielskim pojawiają się dwa terminy. *Inerrancy* bywa rozumiane jako „bezbłędność”, „nieomyślność” w odniesieniu do wszelkich aspektów przekazu biblijnego (skrajnym przykładem tezy o bezbłędności Pisma jest Deklaracja z Chicago, *The Chicago Statement on Biblical Inerrancy*, ewangelikalnych teologów amerykańskich z 1978 roku). Z kolei *infallibility* to *niezawodność* Pisma w sprawach wiary i zbawienia (zob. Stephen T. Davis, *The Debate about the Bible: Inerrancy versus Infallibility*. [The Westminster Press, 1977]; Andrew T.B. McGowan, „Inerrancy,” in *The Oxford Handbook of Divine Revelation*, ed. Balázs M. Mezei, Francesca Aran Murphy, and Kenneth Oakes [Oxford University Press, 2010], 89–90, który opisuje historię polemicznego względem *inerrancy* użycia *infallibility*, mającego mieć szersze znaczenie), który też często przekładany jest jako „niemyślność” (por. łacińskie *infallibilitas*; zob. Elżbieta Kasjaniuk et al., „Nieomyślność,” in *Encyklopedia katolicka*, vol. 13 [Towarzystwo Naukowe KUL, 2009], 1148). Jednak również w języku angielskim oba terminy nierzadko są używane zamiennie, zob. np. Robert P. Miller, „For the Sake of Our Salvation: *Interpreting Dei Verbum*, Art. 11, Fifty Years Later,” *Journal of Scriptural Reasoning* 15, no. 2 (2016), <https://doi.org/10.61335/1551-3432.1078>, 1 (i dalsze).

⁵³ Zob. The Lutheran Church – Missouri Synod, *A Statement of Scriptural and Confessional Principles* (Lutheran Church Missouri Synod, 1973), 5–6; też Franz Pieper, *Christian Dogmatics*, vol. 1 (Concordia Publishing House, 1950), 343–67.

⁵⁴ Zob. Deklaracja z Chicago oraz Harriet A. Harris, „Fundamentalism(s),” in *The Oxford Handbook of Biblical Studies*, ed. John W. Rogerson and Judith M. Lieu (Oxford University Press, 2006), 810–40.

⁵⁵ DV 11.

⁵⁶ *Katechizm Kościoła Katolickiego* (Pallottinum, 1994), nr 107.

ogranicza się do prawd zbawczych⁵⁷, uznawana jest obecnie za minimalistyczną czy redukcjonistyczną, czego świadectwem jest chociażby dokument Papieskiej Komisji Biblijnej *Natchnienie i prawda Pisma świętego* (nr nr 63–64). Nie ulega wątpliwości, że sformułowanie z DV 11 może być różnie interpretowane. Dobitnie pokazuje to szeroka debata w polskiej i międzynarodowej literaturze, w której uwzględnia się wymiary teleologiczny, performatywny, komunikacyjny, pneumatologiczny czy eklezjalny nieomyłności Pisma Świętego, co nie zmienia faktu, że koncentracja na chrystologicznym i soteriologicznym znaczeniu Pisma pozostaje wyraźna⁵⁸.

W świetle powyżej przedstawionego pojmowania Pisma Świętego i natchnienia w luteranizmie postulat nieomyłności Biblii okazuje się pozbawiony podstaw, gdyż rolą Pisma jest budzenie wiary w Bożą obietnicę (ewangelię), a tym samym przemienianie ludzi przez działanie słowa Bożego i Ducha. Teza o bezbłędności Pisma nie tylko rozmija się z jego istotą, ale, co gorsza, redukuje teksty biblijne do przekazywania (domniemanych) prawd i faktów⁵⁹, neguje autonomię zarówno samego Pisma, jak i jego odbiorców oraz formalizuje podejście do Pisma Świętego⁶⁰. Teza ta wcześniej czy później prowadzi do

⁵⁷ Zob. np. Miller, "For the Sake of Our Salvation"; Józef Kudasiewicz, *Biblia – historia – nauka* (Znak, 1986), 24.

⁵⁸ Nie ma tu miejsca na wchodzenie w szczegóły tej dyskusji i prezentacji różnych modeli. Niech wystarczy jedynie wskazanie na przykładowe publikacje, takie jak Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Verbum Domini* (2010), nr 19, czy Johanna Rahner, "Zwischen Wahrheit und Ambiguität: Irrtumslosigkeit und Suffizienz der Schrift – noch zeitgemäß?" in *Eingegeben von Gott: Zur Inspiration der Bibel und ihrer Geltung heute*, ed. Ralf Rothenbusch and Karlheinz Ruhstorfer, *Quaestiones Disputatae* 296 (Herder, 2019), 185–203 (która m.in. sprzeciwia się przemocy hermeneutycznej i opowiada się za rozumieniem normatywności jako regulowanej otwartości); Marian Rusecki, *Traktat o Objawieniu* (Wydawnictwo Księży Sercanów, 2007), 493–504; Henryk Witczyk, "Prawda Pisma Świętego jako owoc natchnienia," *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 68, no. 2 (2015): 101–24, <https://doi.org/10.21906/rbl.13>; Linke, "Co po dokumencie «Natchnienie i prawda Pisma Świętego»?"; Sławomir Zatwardnicki, "Benedykta XVI teologia natchnienia biblijnego," *Biblica et Patristica Thoruniensia* 16, no. 3 (2023): 311–42, <http://doi.org/10.12775/BPTh.2023.020>. Warto zwrócić uwagę, że podobne głosy można znaleźć u przedstawicieli tradycji anglikańskich – zob. John Stott, *The Lausanne Covenant: An Exposition and Commentary*, Lausanne Committee for World Evangelization, 1975, accessed August 25, 2026, <https://lausanne.org/occasional-paper/lop-3#the-authority-and-power-of-the-bible> (w rozdz. 2. "The Authority and Power of the Bible" stwierdza, że Biblia w całości jest „zapisanym słowem Boga, nie zawiera błędów w tym wszystkim, co afirmuje, i jest jedyną nieomylną zasadą wiary i postępowania”); ponownie w Stott, *Evangelical Truth: A Personal Plea for Unity, Integrity, and Faithfulness* (Rev. ed. InterVarsity, 2003).

⁵⁹ Zob. Maurer, "Inspiration," 2.

⁶⁰ Zob. Coors and van Oorschot, "Schrift".

konfliktu ze współczesną wiedzą o powstaniu pism biblijnych⁶¹, zmuszając do prób harmonizacji z trudnymi do podważenia ustaleniami naukowych badań egzegetycznych i historycznych. Można natomiast mówić o spolegliwości Pisma Świętego, które przez działanie Ducha w człowieku prowadzi do zbawienia⁶². Nieomyślność Pisma jest ponadto anachroniczna w tym sensie, że nie pojawia się ani w samej Biblii, ani w Kościele pierwszych wieków⁶³. Nawet jeśli miałyby się sprowadzać do „prawd zbawienia” (podejście „minimalistyczne”), to niejasne jest ich definiowanie i oddzielanie od pozostałych zagadnień w Biblii. Arbitralność jest nie do uniknięcia. Podejście to ostatecznie sprowadza się do redukcji literackiego bogactwa Pisma, *całego* Pisma, które – dzięki działaniu Ducha – przemienia człowieka. Cała Biblia może stać się dla odbiorcy ewangelią, tj. przesłaniem o Bożej, zbawiającej łasce. Biblia to nie zbiór prawd, lecz świadectwo, przez które Bóg budzi wiarę, wprowadzając ludzi w przestrzeń zbawienia⁶⁴.

Podsumowanie

U Lutra i w luteranizmie Pismo Święte jest kategorią soteriologiczną i hermeneutyczną. W centrum stoi jego oddziaływanie na człowieka dzięki działaniu

⁶¹ Zob. McGowan, „Inerrancy,” 91. Jednym z kryteriów krytyki literackiej, ujawniającej złożoność historyczno-literacką tekstów biblijnych, jest występowanie sprzeczności – zob. Slawik, *Egzegeza Starego Testamentu: Wprowadzenie do metod egzegetycznych* (Wydawnictwo Naukowe ChAT, 2004), 34–39 (i przykład 46–48).

⁶² Być może to właśnie miał na myśli Henryk Muszyński, *Słowo natchnione: Zarys teologicznych treści natchnienia biblijnego* (Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1983), 80–85, pisząc, że absolutna nieomyślność jest wynikiem działania Ducha Świętego i przysługuje teologicznie pełnemu sensowi zgodnemu z Nowym Testamentem, co byłoby bliskie Lutrowemu *was Christum treibet*. Jednak całość wywodu uniemożliwia takie odczytanie propozycji Muszyńskiego – zob. nieco szerszą prezentację w Slawik, „Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterkańska,” 14–15.

⁶³ Zob. ponadto Rahner, „Zwischen Wahrheit und Ambiguität,” 196: nieomyślność nieznaną była jeszcze Soborowi Trydenckiemu i jest reakcją na XIX-wieczny historycyzm.

⁶⁴ Zob. Karl Barth, *Kirchliche Dogmatik 1: Die Lehre vom Wort Gottes. Prolegomena zur kirchlichen Dogmatik. 2. Halbband* (5th ed. Evangelischer Verlag, 1960), 512–23 (98), podkreślający, że Biblia jest całkowicie ludzkim świadectwem objawienia; Paul Tillich, *Systematische Theologie I–II*, ed. Christian Danz (9th ed. Walter de Gruyter, 2017), 39–41, 54–56, dowodzący, że Biblia nie jest jedynym źródłem teologii, z konieczności podlega krytyce historycznej i nie stanowi automatycznie normy dla teologii (pozwala normę ustanowić); James Barr, *The Scope and Authority of the Bible* (SCM Press, 1980), 53–64 (zwł. 53–55, 63), 87–88 (w ramach rozprawy z fundamentalizmem – do fundamentalistycznej tezy o nieomyślności Biblii zob. 65–66, 68); John Barton, *People of the Book? The Authority of the Bible in Christianity* (Westminster/John Knox Press, 1988), 38–46.

Ducha Bożego. Słowo Boże nie jest tożsame z Biblią, ale Biblia jest jedynym źródłem ocalającej człowieka wiary w Bożą obietnicę.

Na pierwszym miejscu stoi zbawcze działanie Bożego słowa. Stosunek do Pisma pozostaje dialektyczny: Pismo stanowi samouwierzytelniający się autorytet i jednocześnie podlega krytyce, której kryterium jest prowadzenie do Chrystusa (*was Christum treibet*).

Zasada *sola scriptura* musi być rozumiana rzeczowo, a nie formalnie, ponieważ Pismo Święte jest świadectwem o Chrystusie. Pismo samo narzuca swoją chrystocentryczną interpretację. Litera Pisma (Biblia) jest Bożym sposobem docierania do człowieka z przemieniającą go obietnicą zbawienia. Centralną rolę odgrywa egzystencjalna interpretacja Pisma Świętego; „nauka” o Piśmie sprowadza się ostatecznie do hermeneutyki Pisma.

Natchnienie biblijne trzeba rozumieć dynamicznie, dokonuje się ono w odbiorcy, który zostaje poruszony przez Ducha Bożego (natchnienie czytelnicze czy interpretacyjne). W takim razie teologicznie myląca jest teza o nieomyślności Pisma Świętego, która formalizuje podejście do Pisma. Jest ona redukcjonistyczna i podważa autonomię odbiorcy.

Bibliografia

- Albertz, Rainer, and Claus Westermann. “*rûah*.” In *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, edited by Ernst Jenni and Claus Westermann. Vol. 2: 726–53. Chr. Kaiser Verlag/Theologischer Verlag, 1984.
- Barr, James. *Holy Scripture: Canon, Authority, Criticism*. The Westminster Press, 1983.
- Barr, James. *The Scope and Authority of the Bible*. SCM Press, 1980.
- Barth, Hans-Martin. *Die Theologie Martin Luthers: Eine kritische Würdigung*. Gütersloher Verlagshaus, 2009.
- Barth, Karl. *Kirchliche Dogmatik 1: Die Lehre vom Wort Gottes. Prolegomena zur kirchlichen Dogmatik. 2. Halbband*. 5th ed. Evangelischer Verlag, 1960.
- Barton, John. *People of the Book? The Authority of the Bible in Christianity*. Westminster/John Knox Press, 1988.
- Bayer, Oswald. *Martin Luthers Theologie: Eine Vergegenwärtigung*. Mohr Siebeck, 2003.
- Benedykt XVI. Adhortacja apostolska *Verbum Domini*. 2010.
- Beutel, Albrecht. “Wort Gottes.” In *Luther Handbuch*, edited by Albrecht Beutel. 2nd ed., 362–71. Mohr Siebeck, 2010.
- Coors, Michael, and Frederike van Oorschot. “Schrift.” In *Onlinelexikon Systematische Theologie (SysLex)*. <https://doi.org/10.15496/publikation-105143>.
- D. Martin Luthers Werke: *Kritische Gesamtausgabe [Weimarer Ausgabe]*. Vol. 7. Hermann Böhlau Nachfolger, 2001.
- Davis, Stephen T. *The Debate about the Bible: Inerrancy versus Infallibility*. The Westminster Press, 1977.

- Główny Urząd Statystyczny. *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021 / Religious denominations in Poland 2019–2021*. Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2022.
- Harris, Harriet A. "Fundamentalism(s)." In *The Oxford Handbook of Biblical Studies*, edited by John W. Rogerson and Judith M. Lieu, 810–40. Oxford University Press, 2006.
- Hermisson, Hans-Jürgen. *Deuterojesaja. 3. Teilband: Jesaja 49,14–55,13*. Biblischer Kommentar Altes Testament 11/3. Neukirchener, 2017.
- International Council on Biblical Inerrancy. *The Chicago Statement on Biblical Inerrancy*. 1978. Accessed August 25, 2026. <https://www.bible-researcher.com/chicago1.html>.
- Jeremias, Jörg. *Theologie des Alten Testaments*. Grundrisse zum Alten Testament: Das Alte Testament Deutsch, Ergänzungsreihe 6. Vandenhoeck & Ruprecht, 2015.
- Kasjaniuk, Elżbieta et al. "Nicomylność." In *Encyklopedia katolicka*. Vol. 13: 1148–53. Towarzystwo Naukowe KUL, 2009.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. Pallottinum, 1994.
- Kudasiewicz, Józef. *Biblia – historia – nauka*. Znak, 1986.
- Linke, Waldemar. "Co po dokumencie «Natchnienie i prawda Pisma Świętego»?" *Biblica et Patristica Thoruniensia* 16, no. 3 (2023): 241–73. <https://doi.org/10.12775/BPTh.2023.014>.
- The Lutheran Church – Missouri Synod. *A Statement of Scriptural and Confessional Principles*. Lutheran Church Missouri Synod, 1973.
- The Lutheran World Federation. "Na początku było Słowo" (J 1,1): *Biblia w życiu luterskiej wspólnoty. Dokument studyjny dotyczący luterskiej hermeneutyki*. Translated by Monika Mendoroch. Wydawnictwo Warty, 2016.
- Maurer, Ernspteter. "Inspiration." In *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (WiBiLex)*. Deutsche Bibelgesellschaft, 2009. [https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/21838/\(PDF\)](https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/21838/(PDF)).
- McGowan, Andrew T.B. "Inerrancy." In *The Oxford Handbook of Divine Revelation*, edited by Balázs M. Mezei, Francesca Aran Murphy, and Kenneth Oakes, 86–102. Oxford University Press, 2010.
- Milerski, Bogusław. "Teologia słowa i zasada autorytetu Pisma: Ujęcie luterskie." In *Księgi święte a słowo Boże*, edited by Łukasz Kamykowski and Zdzisław Kijas, 97–110. Wydawnictwo Naukowe PAT, 2005.
- Miller, Robert P. "For the Sake of Our Salvation: Interpreting Dei Verbum, Art. 11, Fifty Years Later." *Journal of Scriptural Reasoning* 15, no. 2 (2016): 1–12. <https://doi.org/10.61335/1551-3432.1078>.
- Muszyński, Henryk. *Słowo natchnione: Zarys teologicznych treści natchnienia biblijnego*. Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1983.
- Papieska Komisja Biblijna. *Natchnienie i prawda Pisma świętego: Słowo, które od Boga pochodzi i mówi o Bogu, aby zbawić świat*. Translated by Henryk Witczyk. Verbum, 2014.
- Pieper, Franz. *Christian Dogmatics*. Vol. 1. Concordia Publishing House, 1950.
- Pohlmann, Karl-Friedrich. *Die Propheten Hesekiel/Ezechiel: Kapitel 20–48*. Das Alte Testament Deutsch 22,2. Vandenhoeck & Ruprecht, 2001.
- Rahner, Johanna. "Zwischen Wahrheit und Ambiguität: Irrtumslosigkeit und Suffizienz der Schrift – noch zeitgemäß?" In *Eingegeben von Gott: Zur Inspiration der Bibel und ihrer Geltung heute*, edited by Ralf Rothenbusch and Karlheinz Ruhstorfer, 185–203. Quaestiones Disputatae 296. Herder, 2019.
- Rusecki, Marian. *Traktat o Objawieniu*. Wydawnictwo Księży Sercanów, 2007.

- Schmitz, Otto. "paraklēsis, parakaleō, paraklētos." In *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, edited by Gerhard Kittel and Gerhard Friedrich. Vol. 5: 774–95. Kohlhammer, 1967.
- Sławik, Jakub. *Egzegeza Starego Testamentu: Wprowadzenie do metod egzegetycznych*. Wydawnictwo Naukowe ChAT, 2004.
- Sławik, Jakub. "Hermeneutyka biblijna Marcina Lutra: sens dosłowny a interpretacja chrystologiczna na przykładzie Iz 52,13-53,12." *Rocznik Teologiczny* 59, no. 4 (2017): 687–712.
- Sławik, Jakub. "Natchnienie Pisma Świętego we współczesnym świecie – perspektywa luterkańska." *Collectanea Theologica* 85, no. 3 (2015): 9–31. <https://doi.org/10.21697/ct.2015.85.3.02>.
- Sobór Watykański II. Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*. 1965.
- Sojka, Jerzy. "Słowo zwiastowane w teologii Marcina Lutra i późniejszym luteranizmie." In *Billy Graham „Ewangelizator w rozdartym świecie”: Studium ekumeniczne*, edited by Adam Palion, 49–74. Wydawnictwo Emmanuel, 2015.
- Stott, John. *Evangelical Truth: A Personal Plea for Unity, Integrity, and Faithfulness*. Rev. ed. InterVarsity, 2003.
- Stott, John. *The Lausanne Covenant: An Exposition and Commentary*. Lausanne Committee for World Evangelization, 1975. Accessed August 25, 2026. <https://lausanne.org/occasional-paper/lop-3#the-authority-and-power-of-the-bible>.
- Tillich, Paul. *Systematische Theologie I–II*, edited by Christian Danz. 9th ed. Walter de Gruyter, 2017.
- Witczyk, Henryk. "Prawda Pisma Świętego jako owoc natchnienia." *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 68, no. 2 (2015): 101–24. <https://doi.org/10.21906/rbl.13>.
- Wolter, Michael. *Der Brief an die Römer. Teilband 2: Röm 9–16*. Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament 6/2. Neukirchener/Patmos, 2019.
- "Zasady reformacyjne." *Historia Reformacji*. Accessed June 22, 2026. <http://historiareformacji.pl/2016/11/22/news-3/>.
- Zatwardnicki, Sławomir. "Benedykta XVI teologia natchnienia biblijnego." *Biblica et Patristica Thoruniensia* 16, no. 3 (2023): 311–42. <http://doi.org/10.12775/BPTh.2023.020>.
- Zatwardnicki, Sławomir. "Natchnienie, prawda i zbawienie w ujęciu Henryka Witczyka." *Verbum Vitae* 40, no. 1 (2022): 263–77. <https://doi.org/10.31743/vv.13578>.

JAKUB SŁAWIK (PROF. DR HAB.) – prof. dr hab. w dziedzinie nauk teologicznych i w dyscyplinie nauk biblijnych, Wydział Teologiczny Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Prorektor ds. kształcenia oraz dyrektor Szkoły Doktorskiej ChAT, kierownik Katedry Wiedzy Starotestamentowej i Języka Hebrajskiego; zainteresowania badawcze: egzegeza Biblii hebrajskiej, w szczególności ksiąg prorockich i mądrościowych, hermeneutyka biblijna.